

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Права людини та роль, яку вони відіграють для соціальної держави неможливо заперечувати. Для багатьох науковців дане питання було в межах їх наукового інтересу, проте правам людини у соціальному виміру європейської інтеграції присвячено значно менше уваги. Соціальна держава є тим феноменом, який становиться на захист основних прав людини найбільш уразливих груп населення.

«Соціальність» держави виступає важливим напрямком забезпечення соціальної захищеності громадян в умовах розвитку ринкової економіки і здійснюється шляхом формування особливої «ділянки» об'єктивного юридичного права – так званого соціального права – і відповідної галузі законодавства (соціального законодавства).

Традиційно точкою відліку в історії формування соціального законодавства вважається Єлизаветинський Закон про бідність, що набрав чинності в Англії 1601 р. Відповідно до цього закону виділялися три категорії одержувачів допомоги: здорові; безпорадні; неповнолітні. До того ж Єлизаветинський закон забороняв надавати допомогу тим нужденним, чії родичі могли їх забезпечувати. Закон був ухвалений англійським парламентом, а виконувати його повинні були міські або комунальні округи. На ці цілі витрачалися кошти, отримані у вигляді пожертвувань, податків на землю і будинки, церковної десятини. На допомогу округу могли розраховувати лише ті, хто мешкав у цьому окрузі не менше трьох років.

Відповідно до Закону 1601 р. був офіційно запроваджений стандарт соціальної допомоги, що її надавав уряд Великобританії, який проіснував 300 років [1, с. 83–84].

Як зазначає Яковюк І. В. у своїй праці, обсяг прав і свобод людини, рівень їх гарантованості залежать від ступеня розвиненості держави і права, стану, який має особистість в суспільному і державному житті. Держава і право є такими складними соціальними явищами, які протягом останніх двох століть демонструють стійку тенденцію до безперервної

---

¹ Аспірантка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

еволюції своєї сутності і соціального призначення. XX сторіччя констатує набуття розвиненими західними державами властивостей демократичної, правової, соціальної державності. Державі цього часу відповідає, в основному, розуміння права як міри свободи і відповідальності особистості. Найбільш яскраво ці досягнення відображені в Загальній декларації прав людини, яка була прийнята ООН 10 грудня 1948 р. Ухваленням цього історичного документа світове товариство засвідчило, що відтепер головним критерієм оцінки діяльності кожної держави повинно стати ставлення до людини, її життя, честі і гідності, до всього комплексу її прав і свобод [2, с. 11].

Обов'язок держав із забезпечення гідного (достатнього) рівня життя для їх громадян знаходить своє відображення у Загальній декларації прав людини 1948 р. (стаття 25) та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (стаття 11). У першому документі говориться про те, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [3]. У другому – кожен має право на достатній життєвий рівень для нього та його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, а також на неухильне поліпшення умов життя. Вагому роль при цьому відіграє міжнародне співробітництво [4]. Ці положення вказують на міжнародний характер питання забезпечення гідного рівня життя людини, що розтлумачує, у свою чергу, гідний як достатній для людини, для її нормального життя, розвитку та взаємодії з навколишнім світом.

Завданням правової держави є вдосконалення юридичних механізмів та інститутів захисту прав і свобод особистості. Створення ж необхідних передумов для захисту, зокрема, економічних, соціальних і культурних прав – це завдання соціальної держави. Таке визначення завдань має умовний характер, оскільки всі категорії прав захищаються державою. Однак таке визначення становить теоретичний і практичний інтерес, оскільки способи захисту прав «другого покоління» – соціально-економічних, культурних – відрізняються від тих, які використовуються для захисту політичних і особистих прав. Визначальним чинником їх відмінності є те, що юридичні механізми захисту соціально-економічних прав

повинні підкріплятися певним рівнем економічного розвитку, зростанням виробництва, а в підсумку – всім накопиченим національним багатством.

Правова держава в силу закономірностей розвитку громадянського суспільства, підвищення ролі всіх категорій прав людини все більше збагачується соціальними засадами, що значною мірою трансформують її владні функції, мета яких – вирівнювання соціальної нерівності. Чим більше держава бере на себе відповідальності за стан справ у суспільстві, за встановлення принципу справедливості, який в ринкових умовах не може вийти за межі забезпечення кожному індивіду достатнього рівня життя, тим більше вона стверджує себе як соціальна держава [2, с. 12].

На думку Харитонова Є. О. та Харитонові О. І., предметом соціального права є відносини, що виникають у соціальній сфері у зв'язку з реалізацією громадянином його фізичних (життєвих, вітальних), особистих, культурних та економічних прав, забезпечення яких є обов'язком держави згідно з її Конституцією або обов'язком міжнародного співтовариства відповідно до міждержавних угод, конвенцій і т. п.

Зарубіжні вчені нині виділяють три основні функції соціального права. По-перше, воно покликане слугувати забезпеченню людської гідності кожного не тільки перед небезпекою інституційно-бюрократичного вторгнення, але й у повсякденній боротьбі за гідні людини умови життя. По-друге, соціальне право повинно бути гарантом рівності громадян у державі, а забезпечити таку рівність неможливо, не реалізуючи ідею благоденства. По-третє, у правовому сенсі воно означає задоволення потреб і розвиток здібностей кожної людини за умови, що цей вільний розвиток індивіда гармонійно поєднується із свободою усіх інших [1, с. 102–103].

Тобто, соціальна держава повинна бути соціальною для всіх, а не виконувати функцію інтернату для знедолених. Венедіктов В. С. стверджує, що соціальна держава зобов'язана забезпечити здоровим і працездатним громадянам можливості і умови працювати, створювати матеріальні та духовні блага, а тим, хто потребує державної допомоги, надати її у повному обсязі за рахунок державних коштів.

У науковій літературі наголошується на зв'язку поняття соціальної держави з системою соціально-економічних прав, закріплених в Конституції України, а тому соціальна держава розуміється як детермінанта

конституційного розвитку України [5, с. 93]. Як зазначає Погребняк С. П., соціальна держава забезпечує кожному члену суспільства гідний рівень життя та інші соціальні права і з цією метою перерозподіляє соціальні, економічні та культурні блага відповідно до принципів солідарності, соціальної справедливості та субсидіарності [6, с. 25].

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що соціально-економічні права, тобто права «другого покоління» є не менш важливими за цивільні та політичні, оскільки права та свободи людини є нероздільними та взаємопов'язаними, які лише разом покликані діяти ефективно та складають єдину систему (наприклад, триваюча місяцями невивплата заробітної плати може вилитися в більший конфлікт, який загрожуватиме значними соціально-політичними потрясіннями). Саме права «другого покоління» покликана захищати соціальна держава, крім цього, вагомий внесок соціальна держава здійснює у сфері захисту та забезпечення прав найбільш уразливих груп населення.

Тобто, соціальною державою слід називати таку державу, яка має на меті забезпечити кожній людині гідний рівень життя та умови для її існування, гарантувати їй соціальну захищеність, а також утвердити поняття рівності, справедливості й надати людині можливість її духовного, культурного розвитку особистості. Головною умовою на підтвердження існування інституту соціальної держави є гарантія прав і свобод людини та громадянина на конституційному рівні.

Література:

1. Панкевич О. З. Соціальна держава та права людини «другого покоління» (загальнотеоретичне дослідження). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / Редкол.: Г. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія 1. Дослідження та реферати. Випуск 11. Львів: «Астрон», 2006. 176 с.

2. Яковлюк І. В. Права людини і становлення соціальної держави. *Права людини в умовах реформування правової системи України (До 50-ї річниці Загальної декларації прав людини)*. Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Міністерство освіти України, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 1998. С. 11–13.

3. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 16.03.2020).

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 16.03.2020).

5. Яцкевич І. І. Реалізація соціальних прав людини в умовах формування соціальної держави. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острогож, 17 листоп. 2017 р. Острогож, 2017. С. 93–94.

6. Погребняк С. Соціальна держава: обґрунтування концепції. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. №2. С. 15–25.

Науковий керівник: **Яковюк І. В.**, д. ю. н., професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого